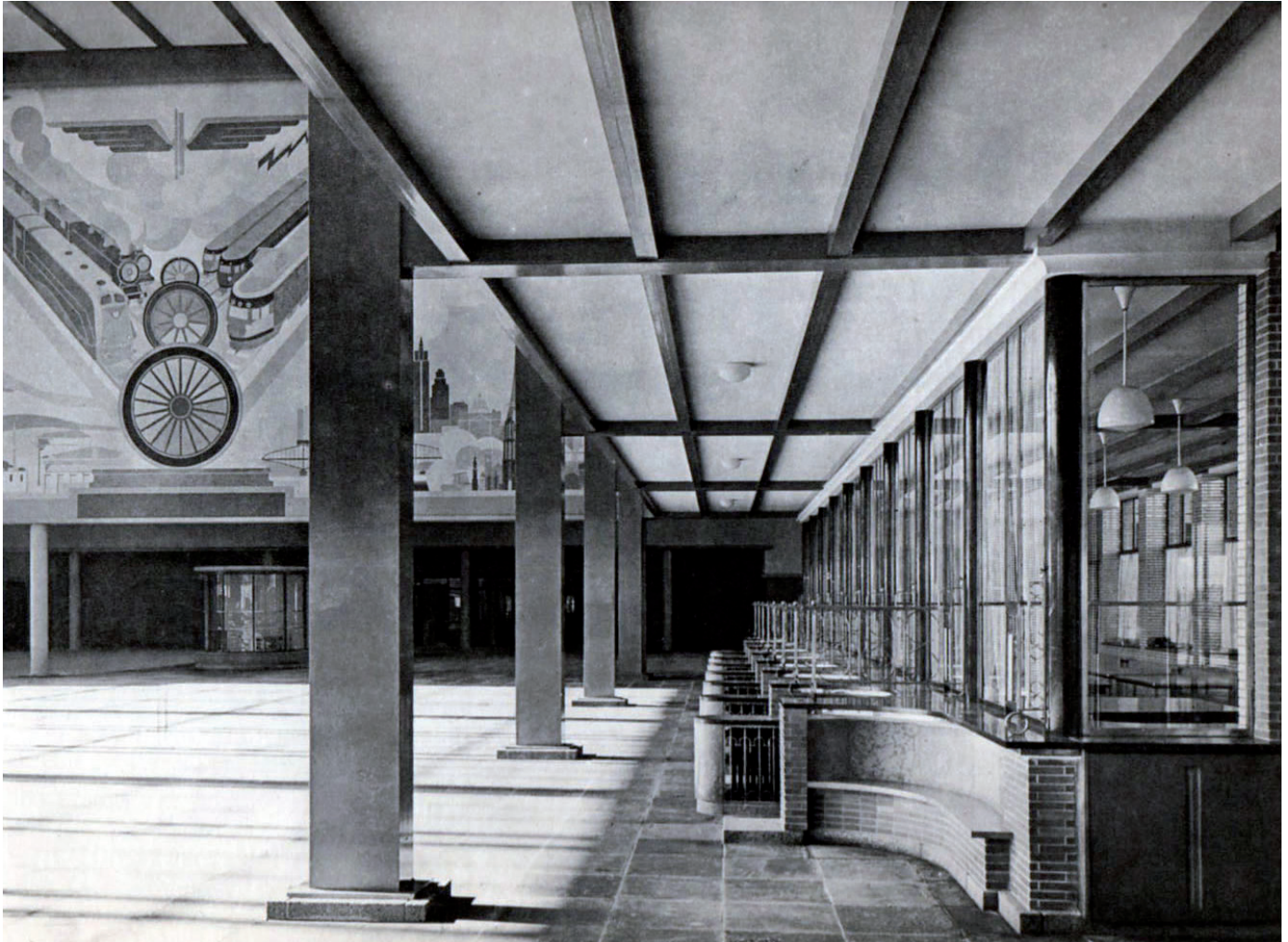

Jan Leupen

Het originele interieur van het Amstelstation, 1939.

Samen met ir. H.G.J. Schelling en ir. C. Van Eesteren was Jan Leupen verantwoordelijk voor het oorspronkelijk ontwerp van het Amstelstation in Amsterdam. De opdracht aan Office Winhov* om in samenwerking met het Deense bureau Gottlieb Paludan Architects een restauratie en uitbreidingsplan voor dit station te maken, vormde de aanleiding voor de maak van deze editie van *Local Heroes*. Al tijden hoopte ik dat er ooit een publicatie over het werk van mijn vader, dan wel over de Afdeling Gebouwen van Publieke werken waar hij jarenlang hoofd van was, zou verschijnen. Ik moest even over dit verzoek nadenken. Ben ik wel de aangewezen persoon om dit te schrijven? Ik had net de archieven van mijn vader aan het Stadsarchief overgedragen. Toch heb ik “ja” gezegd en ben ik deze archieven weer ingedoken.

* Na de publicatie van *Local Heroes •15* heeft Office Winhov ook de renovatie en transformatie van het Nationaal Holocaustmuseum (2019–2024) op zich genomen, waaronder de Hollandsche Schouwburg met Jan Leupens ontwerp van de herdenkingsplek.

Johannes (Jan) Leupen (1901–1985) was architect, graficus en schilder. Hij studeerde aan de Technische Hogeschool van Delft in de periode van 1920 tot en met 1926. In 1927 kwam Leupen als adjunct-architect in dienst van de Afdeling Gebouwen van de Dienst der Publieke Werken in Amsterdam. In 1947 werd hij hoofd van deze afdeling (het architectenbureau van de gemeente). Als hoofdarchitect was hij verantwoordelijk voor alles dat door de gemeente in de naoorlogse periode gebouwd werd, op de woningbouw na. Tot in de jaren zestig werden maar weinig werken uitbesteed aan particuliere architectenbureaus.

De architectuur van Jan Leupen wordt gekenmerkt door een zakelijke ingenieursstijl gecombineerd met decoratieve ornamenten. De bouwvolumes zijn vaak bekroond met een zadeldak van 15°. In de vooroorlogse bouwwerken keren stijlelementen als het ronde stalen raam met dubbele verticale roeden*, gelaagd natuursteen in de gevels en gestileerde kolommen, regelmatig terug. Het materiaalgebruik is beheerst. Dit leidt tot zorgvuldige en soms frap-pante detaillering.

In navolging van de Amsterdams School zijn veel gebouwen van Leupen voorzien van beeldende kunst. Er was een intensieve en vriendschappelijke relatie met de beeldhouwer Hildo Krop. Daarnaast waren kunstenaars als Peter Alma, Albert Muys en Josje Smit vaak betrokken bij zijn werken. De intensieve samenwerking met beeldende kunstenaars is ook terug te vinden in Leupens lidmaatschap van de Amsterdamse Raad van de Kunst in de naoorlogse jaren.

Na de Tweede Wereldoorlog heeft Leupen aan de ontwikkeling van een nieuw scholentype gewerkt waaronder de zogenaamde H-scholen. Op grond van dit type zijn in de eerste plaats de naoorlogse houten noodscholen gebouwd. In de jaren vijftig werden de scholen in baksteen uitgevoerd zoals de Beatrixschool in Nieuw-West. Het Spinoza Lyceum (1957) aan de Peter van Anrooystraat, dat hij samen met F.H. Gerretsen ontwierp, geldt als één van zijn belangrijkste werken in dit genre.

* Dit ronde stalen raam is een stijffiguur uit eind jaren twintig en jaren dertig. We zien het terug bij het voormalig SVB hoofdkantoor van architect D. Roosenburg en de er tegenover liggende Apollohal van A. Boeken.

Als ontwerper en later als hoofdarchitect bij de afdeling Gebouwen, heeft Leupen bijgedragen aan de totstandkoming van een breed scala aan gebouwen. In dit artikel passeren al de genres: een afmeerplaats voor rondvaartboten, de aula van een begraafplaats, een station, een sluizencomplex, een telefooncentrale, een museumvleugel, een school, een herdenkingsmonument en een universiteitsbibliotheek. De projecten in dit artikel zijn chronologisch beschreven. De stijlontwikkeling in het werk van Jan Leupen wordt daardoor blootgelegd. Zodoende zal de rode draad door het oeuvre van mijn vader geïllustreerd worden.

Zitting lokaal GGD

Eerste Helmersstraat, 1932

Het ontwerp voor een zittingsgebouw van de Gemeentelijke Geneeskundige en Gezondheidsdienst (GGD) aan de Eerste Helmersstraat in Amsterdam was Leupens eerste zelfstandige opdracht. Het gebouw aan de Eerste Helmersstraat is een stevig geproportioneerd bouwvolume. In tegenstelling tot veel van het werk van Leupen wordt het volume bekroond door een plat dak. Een dubbele lijst met terugliggende raampartij accentueert het volume aan de bovenzijde. Deze strook is beëindigd met twee plastiekjes, bestaande uit een blauw tegeltableau waarop een blok met rechthoekige tegeltjes in zwart en wit is geplaatst. Op het punt rechts waar de voor-gevel als massief vlak tot aan het dak doorloopt, wordt de hier ontstane bouwknoop bekroond met een fraaie pinakel.

De entree is sterk gearticuleerd door een plastische gevelbewerking opgebouwd uit grote blokken natuursteen. De detaillering van de entree roept herinneringen op aan de door de Amsterdamse school beïnvloede scholenbouw waar Leupen eind jaren twintig, begin jaren dertig bij de gemeentelijke dienst aan werkte. De deur is van brons*, een onverwoestbaar materiaal. In de dertiger jaren vond men echter dat dit dure materiaal niet getoond mocht worden en besloot men het brons donkergroen te schilderen.

Een ander kenmerkend element vinden we op de kop van het gebouw. Een glazen puntdak bekroont hier het kindersolarium. Een voor die tijd moderne voorziening waar kinderen lichttherapie konden ondergaan. Het glazen puntdak vormt met een grote glazen pui de afsluiting van de zijgevel. Bij mooi weer kon het dak opengeschoven worden.

Ook het interieur is zorgvuldig uitgewerkt. Direct na binnenkomst wordt de bezoeker al verwelkomt door een tegeltableau in tinten van blauw. Het monumentale trappenhuis wordt belicht door een grote pui aan de achtergevel welke is ingevuld met een door Leupen ontworpen geometrisch glas in lood werk. Op de bovenste verdieping in het kindersolarium bevond zich een wandschildering van Charles Roelofsz.

De gedecoreerde ingang.

* Inmiddels is de deur vervangen door een ijzeren deur.

Zitting lokaal GGD.

Het monumentale trappenhuis met houten trapleuningen en glas in lood ramen.

Geveldecoratie door middel
van gekleurde tegeltjes.

Rondvaart afmeerplaats

Rokin, 1937

Hier wil ik de aandacht vestigen op een kleiner werk uit midden jaren dertig waarin vele elementen van Leupens werk verenigd zijn. Het gaat om de afmeerplaats voor rondvaartboten en het bijbehorende kantoortje ter hoogte van de Amstelafsluiting op het Rokin. Opvallend aan dit bouwwerkje is de zorg voor detail en de wijze waarop het met de plek verbonden is.

Het is een klein verticaal volume geheel bekleed met travertin en afgedekt met een flauw hellend uitkragend koperen dak. De twee gevels aan de waterkant zijn vrijwel geheel gesloten en voorzien van het kenmerkende ronde stalen raam. De oostgevel wordt in beslag genomen door de toegangsdeur en een raam met loket. Deur en loket zijn helaas niet meer origineel. Het aan de vierde gevel aangebrachte raam biedt uitzicht over het Rokin. Aan deze kant maakt het dak een halfronde uitkraging die ondersteund wordt door een sierlijke zuil met een bronzen gecanneleerde bekleding. Aan onder- en bovenkant van de zuil is de bekleding los van de grond en het dakje gehouden.

Het travertin bekleede kantoortje, met op de achtergrond de lager gelegen afmeerplaats.

Het kantoortje voor de rondvaartboten.

Zuil met bronzen gecanneleerde bekleding.

Onder het uitkragende dakje hangt in ijzer uitgevoerd het woord 'rondvaarten'. De tekst volgt de kromming van het dak. De door dak en zuil gevormde poort geeft toegang via een trap tot de lager gelegen kade. De travertien bekleding is in lagen van grotere en kleinere blokken opgebouwd. De keermuur langs de verlaagde kade is op een zelfde wijze bekleed. Door zijn verticale opbouw en door de verankering aan de stedelijke situatie door middel van de trappartij met keermuur verkrijgt dit kleine bouwwerk zijn monumentaliteit.

Aula Oosterbegraafplaats

1939

Eén van de meest tot de verbeelding sprekende ontwerpen uit de vooroorlogse periode van Leupen is het ontwerp voor de aula van de Oosterbegraafplaats, thans de Nieuwe Ooster geheten. De hoofdopzet van het gebouw bestaat uit een waaivormige hoofdruimte met een ervoor geplaatst lang bouwlichaam afgedekt met een met koper bedekt zadeldak waarin de hoofdentree is gesitueerd. Links en rechts van de entree bevinden zich de ontvangstkamers eveneens met flauw koperen zadeldak. Het blok van de waaivormige aula, heeft een plat dak. Op foto's van de oorspronkelijke situatie is te zien wat een ongenaakbaar bouwvolume dit is.*

De aula wordt gekenmerkt door een zorgvuldige detaillering en ornamentiek. De buitenkant van het gebouw is afgewerkt met een minerale krabpleister. Het hele gebouw staat op een plint van drie treden hoog, uitgevoerd in natuur-

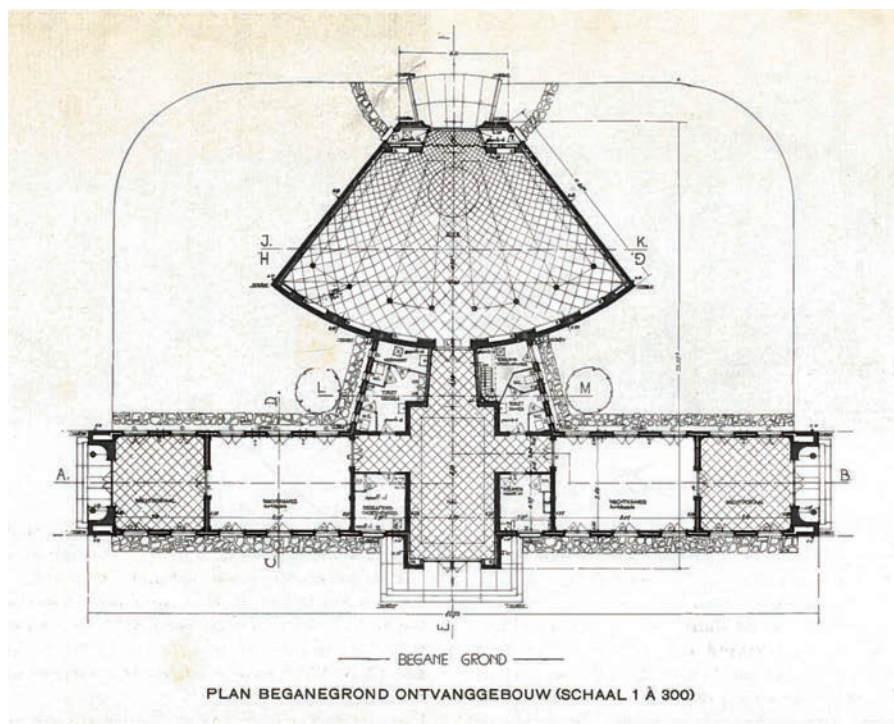
* Het bouwvolume gezien van de parkzijde roept het Rudolph Tegners museum uit 1937 in herinnering. Dit museum 50 kilometer ten noorden van Kopenhagen is gebouwd rond het werk van de gelijknamige beeldhouwer. Tegner ontwierp ook het gebouw.

Oorspronkelijke situatie.

steen. Bij de zij-ingangen van de koffiekamers is het travertin van het interieur naar buiten doorgetrokken tot in de verdiepte nissen die deze ingangen markeren. In de nis aan weerszijden van de deur zijn twee kolommen geplaatst die net als bij het rondvaartkantoortje op het Rokin, bekleed zijn met gecanneleerd brons en ook hier is deze bekleding aan onder- en bovenkant even los van vloer en plafond gehouden. Kijken we omhoog naar het grote monumentale bouwlichaam van de aula dan valt ons oog op de bekende ronde stalen ramen. Onder de dakrand zijn kleine geglazuurde vierkante met bladgoud beklede tegeltjes in de minerale krappleister opgenomen, een verzachting van de beëindiging van het scherpe bouwvolume.

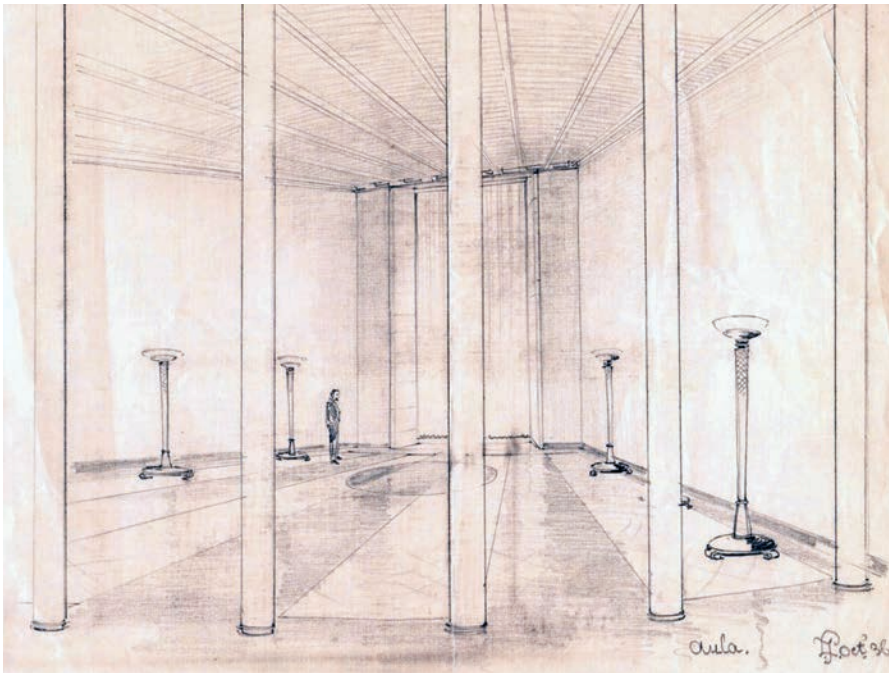
Gaat men door de hoofdentree naar binnen dan komt men in een hoge hal met travertin op de vloer. De travertin ligt in een diagonaal patroon met telkens op de kruispunten van de tegels een klein vierkant blokje van een iets donkerder steen. Het diagonale patroon van de vloer wordt herhaald in het stucwerk van het licht gebogen plafond. Betreden we de zaal dan zien we waar het diagonale patroon vandaan komt. Hier gaat het patroon over in een grote waaier van travertin. Het patroon dat richting achteruitgang steeds kleiner wordt om tenslotte samen te komen bij de achteruitgang richting park.

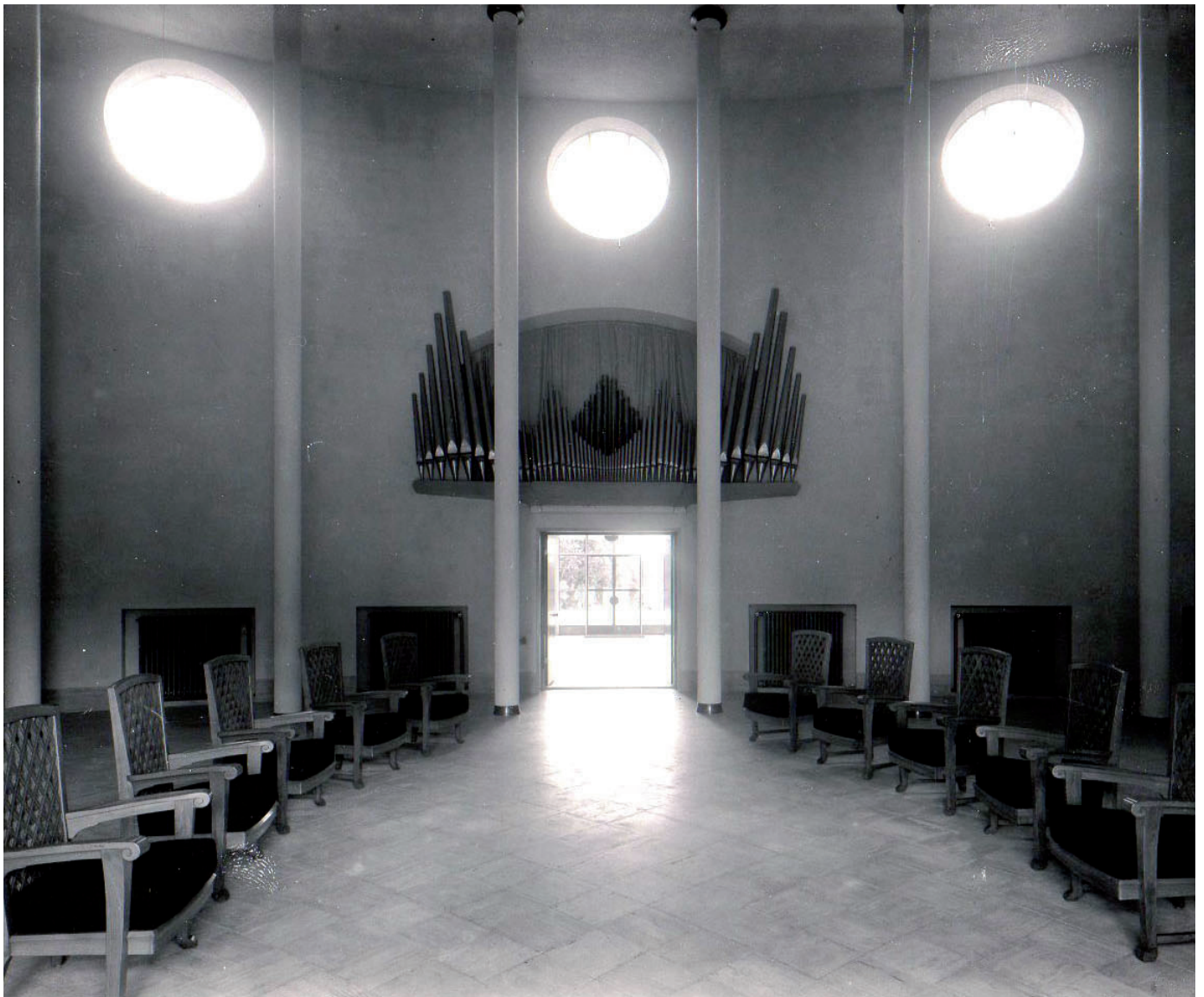
Plattegrond aula
Oosterbegraafplaats.

De ontvangsthal met een diagonaal patroon van travertin op de vloer en stucwerk op het plafond.

Schets voor het interieur van de aula.

De oorspronkelijke situatie.

Op de wand rondom de opening naar het kerkhof is een wandschildering aangebracht door Albert Muis. Voor de daartegenover staande gekromde wand is op enig afstand een reeks witte zuilen geplaatst welke de ruimte een monumentaal karakter geven. De in brons uitgevoerde lampen en de stoelen in de aula zijn eveneens door Leupen ontworpen. Op de buitengevel aan de parkzijde is boven de uitgang een bronzen engel van de beeldhouwer Fred Carasso geplaatst.

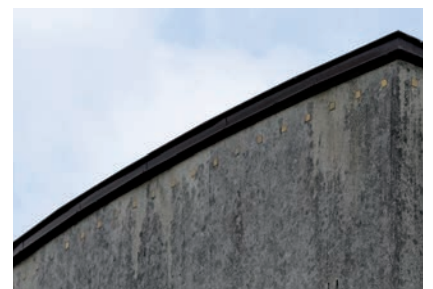
In de loop der jaren is er het nodige aangebouwd. Zo is het complex in 1994 aan de zijkanten uitgebreid met twee nieuwe koffie/ontvangstkamers en aan de achterkant het crematorium met enkele werkruimtes. Door al deze uitbreidingen was de vorm van de aula helemaal ondergesneeuwd. De noodzaak om het crematorium te vernieuwen heeft geleid tot een ontwerpopdracht aan Bierman Henket Architecten. Zij hebben orde geschapen in de wirwar van toevoegingen waardoor het oorspronkelijke ontwerp weer beter tot zijn recht komt. In 2003 werd het gebouw een Rijksmonument.

De huidige situatie van het exterieur en interieur.

Een zij-ingang met karakteristieke zuilen.

Amstelstation

1939

De oorspronkelijke situatie.

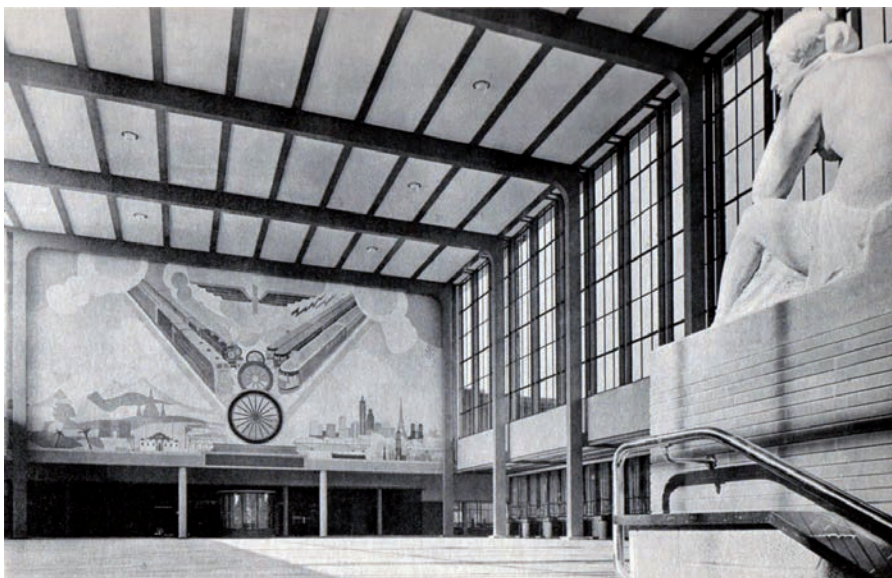
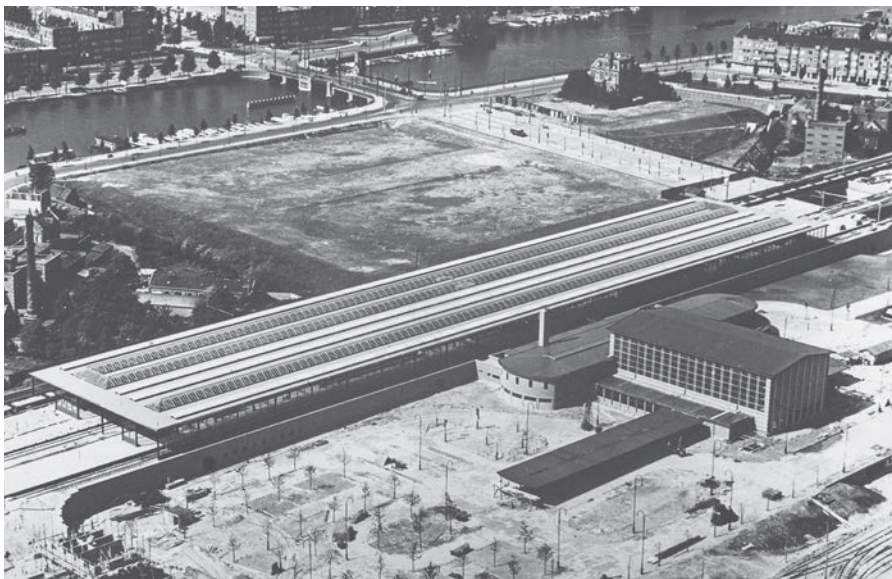
Midden jaren dertig van de vorige eeuw besloten de NS en de gemeente Amsterdam om een nieuwe spoorverbinding aan de oostkant van Amsterdam te maken, het zogenaamde Oostspoor. Tot die tijd eindigden de treinen die uit Utrecht kwamen in het Weesperpoortstation; een kopstation op het Rijnspoorplein. Voor de architectonische ontwerpen van de stations en de stedenbouwkundige inpassing was een driemanschap verantwoordelijk. Van de zijde van de spoorwegen was dat ir. H.G.J. Schelling en van de zijde van Publieke Werken Amsterdam waren dat ir. C Van Eesteren (stedenbouwkundige) en ir. J. Leupen (architect).^{*} Het hele Oostspoorproject omvatte naast een aantal bruggen een tweetal stations, het Muiderpoortstation en het Amstelstation. Dit laatste station wil ik hier nader behandelen.

^{*} Van Eesteren, Leupen, Schelling. *Architectural Weekly Magazine*, 18 juni 1938, p. 210–216.

Om te beginnen moet duidelijk gemaakt worden dat het ontwerp van dit station uit twee delen bestaat met ieder een eigen architect en bestek. In de officiële publicaties

zal men dit feit niet terug vinden maar wie in de archieven gaat zoeken zal ontdekken dat net als bij de nieuwbouw van CS Rotterdam er twee gescheiden opdrachten waren. Eén ontwerp voor de perronoverkapping die door Schelling is volbracht, en één voor de stationshal die door Leupen is ontworpen.*

Nog los van archiefonderzoek vertelt de architectuur ook zelf zijn verhaal. Wie goed kijkt naar de hal van het Amstelstation en zijn detaillering, ziet dat dit werk naadloos past in het oeuvre van Leupen: het hoofdbouwvolume met flauw zadeldak, de ijzeren ronde ramen, de natuursteen-detaillering en de plaatsing van de wandschildering om er een paar te noemen. Allemaal stijkenmerken typisch voor het werk van Leupen.

* In heel veel publicaties en ook in de helft van de krantenartikelen uit die tijd wordt alleen Schelling als architect genoemd. Dat heeft twee oorzaken: Schelling werd door de NS als architect naar voren geschoven en publiceerde na de bouw een fraai uitgevoerd boekwerkje waarin hij als enige architect genoemd wordt. Tweede reden is dat binnen de gemeentelijke dienst veel werk op naam van de dienst en niet van de architect kwam te staan. De in het Stadsarchief aanwezige tekeningen tonen ondubbelzinnig aan dat het stationsgebouw door Jan Leupen ontworpen is. Deze tekeningen zijn voorzien van de initialen JL.

De oorspronkelijke stedenbouwkundige situatie.

Het oorspronkelijke interieur van de hal.

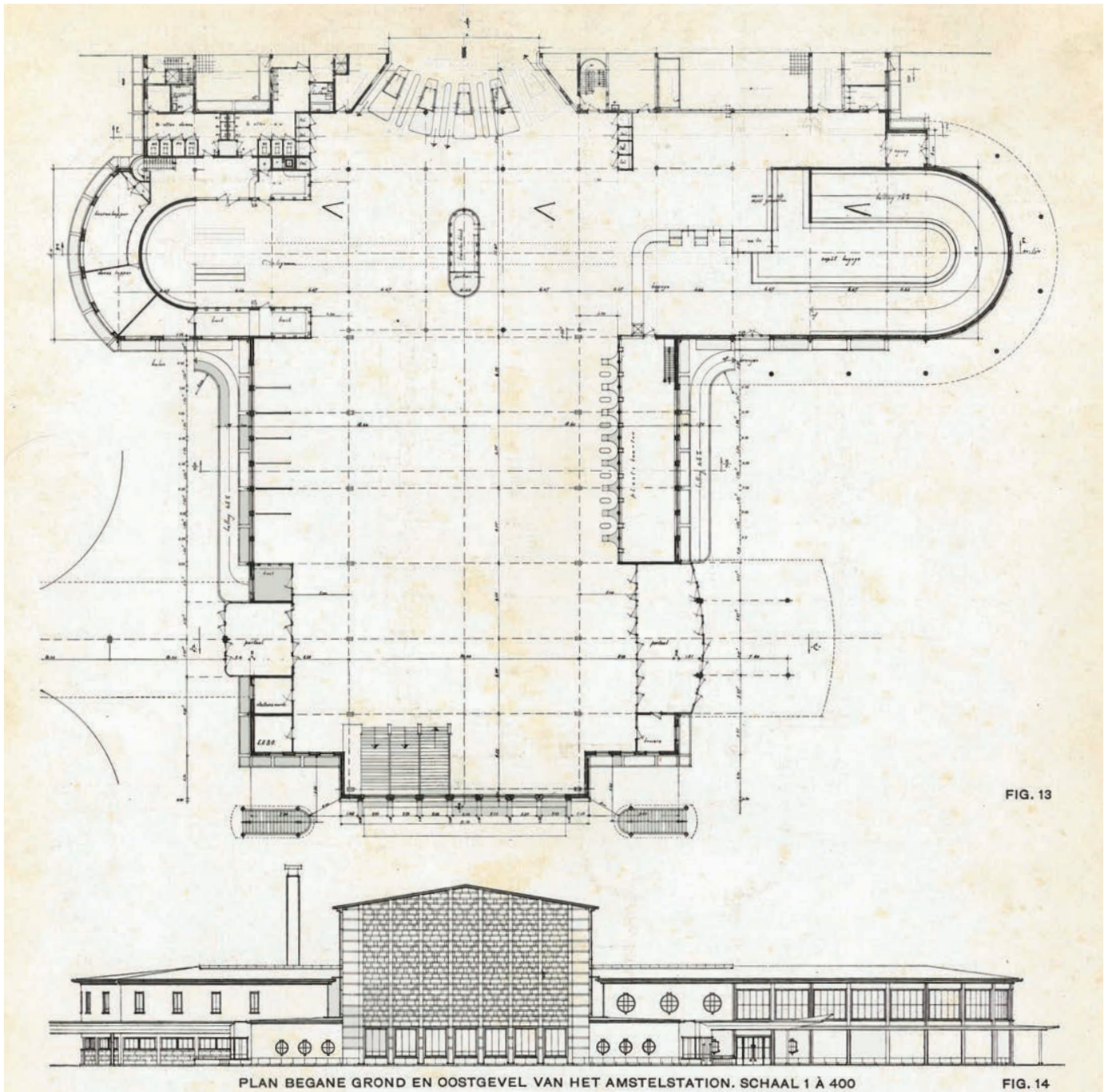

FIG. 13

PLAN BEGANE GROND EN OOSTGEVEL VAN HET AMSTELSTATION. SCHAAL 1 À 400

FIG. 14

De plattegrond van de begane grond en opstand oostgevel.

De opbouw van het hoofdgebouw met stationshal van het Amstelstation bestaat uit een groot blokvormig lichaam met flauw hellend zadeldak waarachter een langgerekt bouwwerk overdwers is geplaatst. Dit bouwlichaam vormt de aansluiting naar de sporen. Tevens was de bagageafdeling en de aansluiting op de bagagetunnel hier gesitueerd. In afwijking van de gangbare organisatie van stationsgebouwen is het hoofdgebouw haaks geplaatst op de perrons met overkapping, hierdoor ontstaat een kruisvormige organisatie van het station. In de 'oksels' van het kruis is het busstation aan de ene kant en de taxi standplaats + kiss and ride aan de andere

kant gesitueerd. Het entreegebied kent twee niveaus. Het bovenste niveau sluit aan op het busstation en bedient de reizigers die te voet, per fiets of taxi komen terwijl het onderste niveau via een tunnel aansluiting heeft op het lager gelegen tramstation.

Stedenbouwkundig roept de situering van het station vragen op. Het station keert zich met de rugzijde naar het toen net gerealiseerde Plan Zuid naar ontwerp van Berlage. Oorspronkelijk was er zelfs geen achteruitgang aan de zijde van de Amstel. Als het station tweehonderd meter naar het

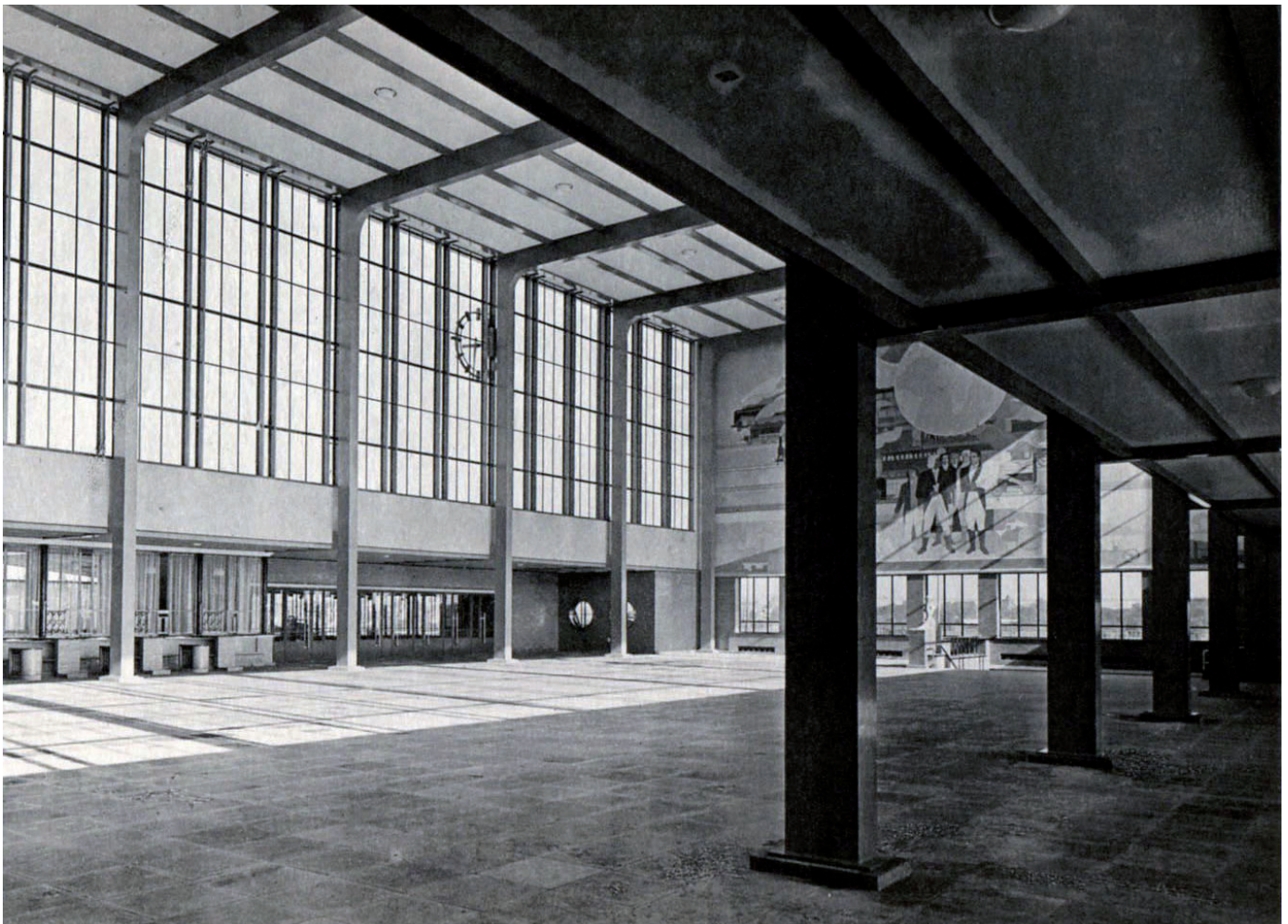

De bakstenen gevel met natuurstenen speklagen.

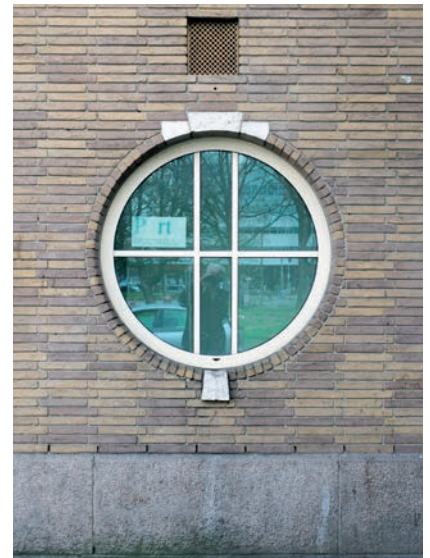
noorden geplaatst was, dan was er gelegenheid geschapen om rechtstreeks via de Berlagebrug plan Zuid te betreden. Aan de voorkant heeft het station lang moeten wachten op de totstandkoming van door Van Eesteren geplande woningbouw.

Het grote bouwlichaam van de stationshal is zorgvuldig afgewerkt met lagen baksteen afgewisseld met 'speklagen' natuursteen. De voorgevel is voor het merendeel gesloten. Hier komt het metselwerk met speklagen om de hoek zetten om vervolgens over te gaan in een groot vlak dat verticaal is verdeeld door een achttal natuurstenen lisenen. De velden tussen de lisenen zijn gevuld met travertinblokken welke net als de bekleding van het Rokingebochtje in dunnere en dikkere lagen zijn uitgevoerd. In de onderste paar meter van de gevel zijn stalen puien in de velden tussen de lisenen geplaatst. De puien staan op een plint van natuursteen die het gebouw rondom op een voetstuk plaatst, waar het ook thuis hoort.

Het oorspronkelijke interieur.

Wie de grote stationshal betreedt zal onder de indruk zijn van de hoge lichte ruimte. Het is een kathedraal voor de kaartverkoop. De grote staalconstructie van het dak toont invloed van het staalwerk van Schelling gezien de wijze waarop staander en ligger met een vloeiende bocht verbonden zijn. Binnen zet zich het zorgvuldige materiaalgebruik voort. Grote stalen puien aan weerszijden, laten een zee van licht binnen terwijl de gesloten kopgevels verluchtigd zijn met wandschilderingen van Peter Alma. In een lagere zone aan de noordzijde waren op sierlijke wijze de loketten geplaatst. De loketten tonen in alles de zorgvuldige detaillering: de bewerkte afscheiding tussen de loketten, de half-ronde bank om de bagage te plaatsen, de fraai gedetailleerde puien, etc.

De karakteristieke ronde ramen van Leupen.

Sluizencomplex

Nieuwe Meer, 1942

Het sluizenproject heeft Leupen in samenwerking met stedenbouwkundige en landschapsarchitecte ir. Jakoba Mulder (opvolger van Van Eesteren) ontworpen. De bebouwing van het sluizencomplex bij de Nieuwe Meer is klein, drie met koperen daken afgedekte eenvoudige bouwwerkjes geplaatst in een setting die door de civieltechnische logica van het sluizencomplex bepaald is. Het hele complex is via een bijzonder element in de landschappelijke setting verankerd. Dit element wordt gevormd door een bastion dat als rond uitkijkpunt over de Nieuwe Meer diende.

Oorspronkelijk zou dit uitzichtpunt beplant worden met een kring van bomen. Na de aanleg van de A10 ligt het bastion er wat zinloos bij. De figuur van het bastion is waarschijnlijk geïnspireerd door de bastions van de vooroorlogse uitbreidingswijk Römerstad in Frankfurt. Leupen heeft deze uitbreidingswijken in de jaren dertig bezocht.

Met uitzondering van de met koper bedekte gekromde en uitkragende daken is de architectuur van de drie bouwwerkjes zelf beslist soberder dan die van het vergelijkbare gebouwtje aan het Rokin. De drie bouwwerkjes zijn opgetrokken in rode baksteen en voorzien van grote stalen puien met veel glas om de sluiswachters vanachter hun regelapparatuur goed zicht op de schepen te verschaffen. In zijn soberheid is de bebouwing bij het nieuwe meersluizen complex een voorbode van de vaak wat zakelijke architectuur die Leupen toont in zijn naoorlogse scholenbouw ontwerpen en de uitbreiding van het Stedelijk museum uit 1956.

Een foto uit de jaren tachtig;
het gebruik van het sluizencomplex.

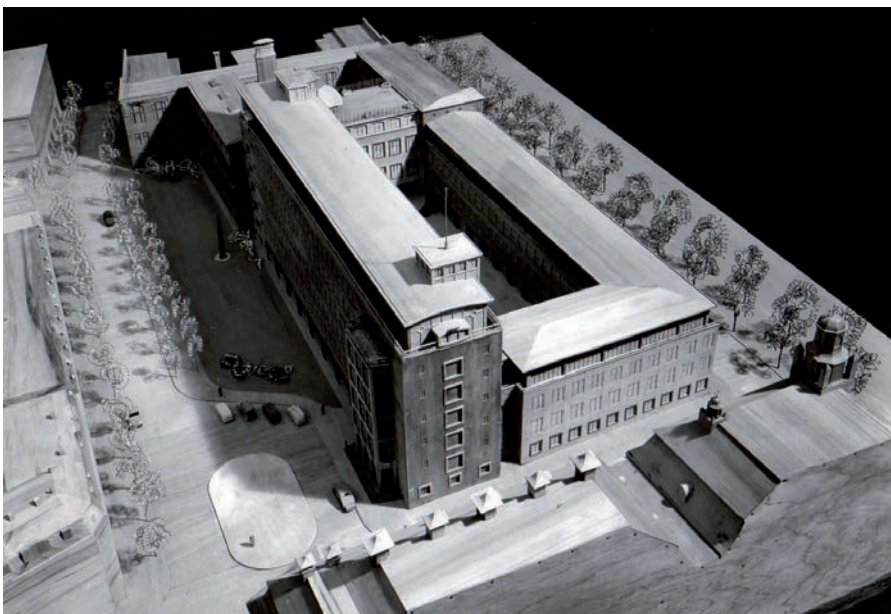

Telefooncentrale

Pieter de Hoochstraat, 1954

Tot kort na de Tweede Wereldoorlog bezat Amsterdam zijn eigen telefoonnet. Eind jaren dertig werd een nieuwe centrale aan de Pieter de Hoochstraat gepland. Het ontwerp startte in 1939 maar het gebouw is pas ruim na WO II afgebouwd. Telefooncentrale is eigenlijk niet het juiste woord, het gebouw omvatte veel meer dan schakelzalen. De directie van de plaatselijke Telefoon dienst Amsterdam zetelde er en verder omvatte het gebouw, cursuslokalen, en publieksdiensten. Na de oorlog zijn veel gemeentelijke diensten overgegaan naar het rijk. Dat geldt voor de Universiteit van Amsterdam maar ook voor het plaatselijk telefoonnet. Na overname van de Amsterdamse telefoon dienst door het rijk zouden vele functies van het nieuwe gebouw overbodig worden. Dat leidde uiteindelijk dan ook tot de sloop van het gebouw op het deel met de schakelzalen na.

Het gebouw is ontworpen rond twee hoven. De zijde aan de Pieter de Hoochstraat is drie lagen hoger dan de rest van het gebouw. De gevels zijn overwegend sober uitgevoerd met veel repetitie in raampartijen. Met name het bouwdeel aan de Pieter de Hoochstraat kent een aantal specifieke elementen. De voet van dit bouwdeel wordt gekenmerkt door de typerende speklagen; natuursteen afgewisseld met baksteen. Deze plint van een verdieping hoog wordt ter plaatse van de hoofdentree onderbroken door een

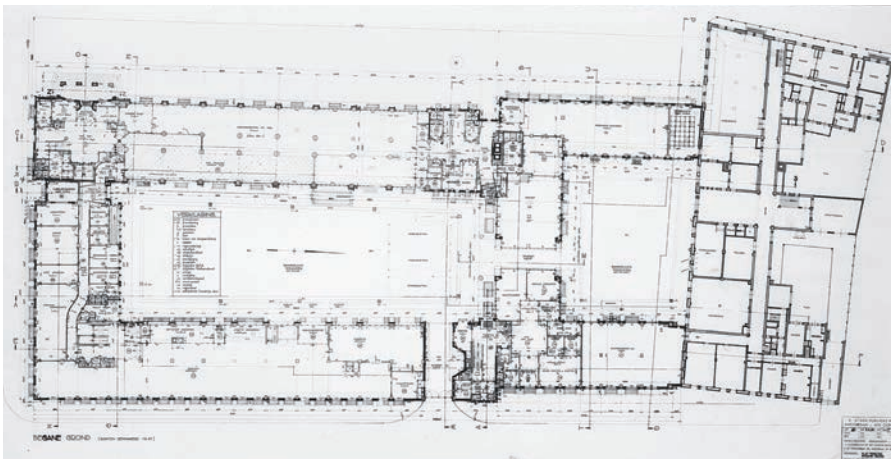
De maquette.

verticaal element, een in travertin uitgevoerd naar voren komend bouwdeel (risaliet) accentueert de entree. Het geheel is op een voetstuk van vier treden geplaatst. Boven de ingangen zijn in Franse kalksteen uitgevoerde reliëfs van Hildo Krop geplaatst.

Binnen het oeuvre van Leupen neemt dit gebouw een speciale plaats in. Enerzijds zien we bekende elementen terugkeren zoals de gelaagde plint, anderzijds verschijnen er nieuwe decoratieve elementen. Met name de dakpartij verradt het zoeken naar nieuwe vormen. Het licht gebogen dakvlak (we zagen dat al in het klein bij het bedieningshuisje van de sluizen) en de omlijste raampartijen met dito kromming zijn uniek. Het interieur is door collega architect C. Feltkamp ontworpen. Binnen in de hal was een muurschildering aangebracht door Henk Broer, een geschenk van het personeel.

Oude foto van het oorspronkelijke gebouw.

Plattegrond van de begane grond.

Nieuwe vleugel van het Stedelijk museum (Sandbergvleugel)

1956

Op initiatief van Willem Sandberg, toenmalig directeur van het Stedelijk Museum Amsterdam, besluit de stad midden jaren vijftig een nieuwe uitbreiding aan het museum toe te voegen. De nieuwe uitbreiding was bedoeld voor wisselende tentoonstellingen als aanvulling op de vaste collectie. Sandberg wilde een flexibel indeelbaar open gebouw, "geen fluweel, geen Griekse zuilen, geen bovenlichten".* Sandberg wilde zij-licht zoals de kunstenaar in zijn atelier had. De bedoeling was tevens om naar buiten te tonen wat er in het museum plaatsvond.

Het ontwerp van Leupen is even eenvoudig als adequaat. In samenwerking met collega J. Sargentini, ontwierp hij een bescheiden bouwlichaam met twee in rode baksteen uitgevoerde kopgevels waartussen grote glaspuien van vloer tot dakrand zijn geplaatst. Het volume is toegedekt met het bekende flauwe zadeldak. De enige verbijzondering aan de buitenkant is de betonconstructie met een opgespannen doek dat als baldakijn voor de entree diende. Overigens heeft Sandberg vrij spoedig na de opening de rode baksteen wit laten schilderen. Binnen bestaat de nieuwe vleugel uit twee vrije vloervelden, sierlijk verbonden door een trap van de hand van architect F. Eschauzier. De ruimte kon met behulp van losse wanden vrij ingedeeld worden voor schilderkunst

* Paul Kempers. *Binnen was buiten. De Sandbergvleugel Amsterdam.* Valiz, 2010, p. 36. Zie ook het manifest van Sandberg in *Art d'aujourd'hui*, oktober 1950, waarin hij aan de hand van een studie over musea voor moderne kunst, zijn opvattingen over het moderne museum neerzet.

Tentoonstellingsruimte.

De voltooide Sandbergvleugel.

en beeldhouwkunst en was ideaal voor het exposeren van losse objecten zoals de in opkomst zijnde installaties.

In tegenstelling tot het vooroorlogse werk van Leupen is de architectuur van de Sandbergvleugel tot zijn essentie teruggebracht. Geen travertien meer, geen speklagen, zuilen of sculpturen, alleen het bekende bouwvolume met 15° dakhelling blijft. De verfijning zit hem vooral nog in de ritmiek van de puien en de verhoudingen.

Helaas heeft de nieuwe vleugel voornamelijk een bijrol gehad. Bij het besluit door de gemeente om de nieuwe vleugel te bouwen werd tegelijkertijd bepaald dat in de nieuwe vleugel in de eerste plaats werk van leden van de vereniging van beeldende kunstenaars te zien zou zijn. Toen eind vorige eeuw er plannen kwamen voor een grotere uitbreiding van het museum, plannen die uiteindelijk geleid hebben tot de door Benthem en Crouwel Architects ontworpen 'badkuip', moest de Sandbergvleugel het veld ruimen. De uiteindelijke sloop van het gebouw werd ingeleid door de treurige actie van de toenmalige wethoudster Gehrels. Hopelijk onwetend van de historische lading van haar daad vond zij het nodig om op provocatieve wijze de ramen van het te slopen gebouw in te gooien; droevig.

Het exterieur van de nieuwe vleugel van het Stedelijk museum.

Spinoza Lyceum

1957

Al voor de Tweede Wereldoorlog bestonden er plannen om een nieuw lyceum te bouwen maar de oorlog kwam er tussen. Toen in de jaren vijftig de draad weer opgepakt werd, waren er inmiddels nieuw inzichten over het onderwijs. Het nieuwe lyceum zou volgens de principes van het Daltononderwijs gerund worden. De zogenaamde Dalton-uren, uren waarin de leerlingen geen les hebben maar zelfstandig op school werken, eisten extra ruimte. In samenwerking met collega architect Gerretsen heeft Leupen de plannen grondig om moeten gooien. Zo werd ruimte voor de Dalton-uren onder meer gevonden door de gangen te verbreden. Als locatie koos men een mooie plek in Amsterdam-Zuid daar waar het Zuider-Amstelkanaal zich verbreedt.

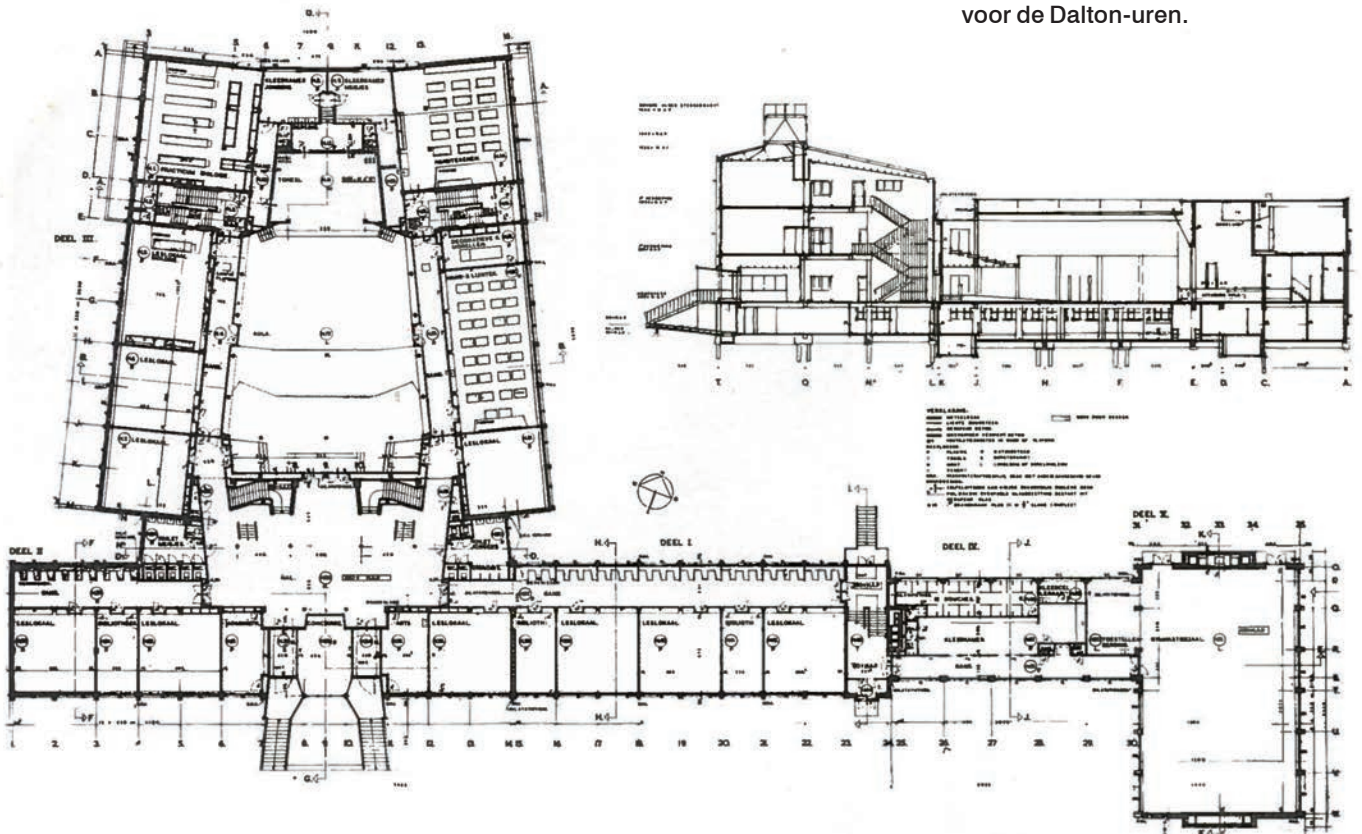
De hoofdopzet van het plan is eenvoudig. Een lang blok met het bekende flauwe zadeldak bevat de algemene leslokalen. Haaks op dit blok zijn twee vleugels met vaklokalen geplaatst. Tussen deze vleugels is de aula gesitueerd. In het verlengde van het lange blok met algemene leslokalen is het complex met kleedruimte en twee boven elkaar geplaatste gymzalen gesitueerd.

De gevels van de school worden overheerst door grote houten bruingelakte puien die gevat zijn in een betonnen raster dat de draagconstructie representeert. Op het eerste gezicht lijkt de architectuur van het Spinoza Lyceum van eenzelfde heldere soberheid doortrokken te zijn als

Een gang met werkplekken voor de Dalton-uren.

de Nieuwe vleugel van het Stedelijk museum. Bij het betreden van de school via een brede betonnen trap valt echter gelijk de sierlijk beëindigde koperen leuning op. Bij het binnengaan van de hal wordt men verrast door de grote hoge ruimte waarin betonnen trappen, leuningen en kolommen in wit en blauw een spel spelen. Het kleurrijke spel wordt gecompleteerd door een metershoge grisaille van Albert Muis.* Deze ontvangst zet de toon voor de rest van de school en met name de aula. Al hoewel het gebouw al een tijd mee gaat heeft het aan frisheid niet ingeboet.

* Inmiddels is er hier het nodige veranderd, de kolommen zijn nu zwart en de muren geel. De grisaille van Albert Muis is achter een wand weggewerkt.

Het centrale trappenhuis met muurschildering.

Joods herdenkingsmonument Hollandsche Schouwburg

1962

Een van de meest bijzondere werken van Leupen is het ontwerp voor de gedenkplaats bij de Hollandsche Schouwburg aan de Plantage Middenlaan. De voormalige Hollandsche Schouwburg werd tijdens de Tweede Wereldoorlog door de bezetter gebruikt als verzamelplaats van mensen met een Joodse identiteit die op transport gingen naar een van de vernietigingskampen. Na de oorlog was er niet veel meer over van het fraaie gebouw op de neo-barokke voorgevel na. Tijdens de hongervinter in 1944 was al het houtwerk uit het leegstaande gebouw verdwenen en opgestookt in vele nooddacheltjes.

Na de oorlog heeft de stichting Hollandsche Schouwburg het gebouw, of wat er van over was, aan de Gemeente Amsterdam geschonken onder voorwaarde dat er een chapelle ardente zou komen. Besloten werd toen om de voormalige schouwburg om te vormen tot gedenkplaats voor de vijftigduizend joden die er zijn afgevoerd.

Het ontwerp van de gedenkplaats door Leupen kan men zien als de kunst van het weglaten. Leupen heeft de ruïne van de toneelzaal gestript tot de contouren van de oorspronkelijke zaal en het toneel overbleven. Links en rechts van het grasveld dat de open plek definieert waar ooit de zaal stond,

Hollandsche Schouwburg.

De huidige situatie.

zijn eenvoudige betonnen arcaden opgericht die de plek van de voormalige toneeltoren verbindt met de voorbouw. Op de plaats van het toneel is een obelisk opgericht welke op een davidster staat. Dit eenvoudige gedenkteken is in basaltlava uitgevoerd. Achter de zuil is een grote hardstenen gepolijste wand geplaatst met de tekst: “Ter herinnering aan hen, die van deze plaats werden afgevoerd. 1940–1945”.

Links van de entree van het gebouw bevindt zich een kleine ruimte als chapelle ardente. Architect Waterman heeft hier drie grote zerken in drie verschillende steensoorten geplaatst welke de vader, de moeder en het kind symboliseren. Daarnaast is een eeuwige vlam aan de wand bevestigd.

Het herdenkingsmonument van bovenaf gezien.

De binnenplaats van de Hollandsche Schouwburg met het monument.

Universiteitsbibliotheek

Singel, 1966

In de jaren zestig startte de Universiteit van Amsterdam met grondige uitbreidings- en vernieuwingsplannen. Onderdeel van de vernieuwing was de nieuwbouw van de Universiteitsbibliotheek (UB), tot dan toe gevestigd in de voormalige Militiezaal aan het Singel. Op een vrijgekomen terrein naast de bestaande bibliotheek werd de nieuwbouw gepland. Het gebouw vult de volledige kavel tussen het Singel en de achtergelegen Handboogstraat. Aan de pleinzijde zijn de leeszalen gesitueerd terwijl aan de achterzijde de dienst Literatuuronderzoek plaats kreeg. In een deel van de oude gebouwen kwam het magazijn. Een centraal gesitueerde liftschacht tussen oudbouw en nieuwbouw fungeert als spil voor het boekentransport. De UB kent geen open boekenmagazijn. Ieder boek moet aangevraagd worden bij de balie.

Opvallend is dat Leupen hier aan het einde van zijn carrière weer terugkeert naar de monumentaliteit. Het gebouw heeft aan de pleinkant een vier verdiepingen hoge gevel geheel met travertien bekleed. In de gevel is in een strak ritme een serie grote ramen geplaatst. Op de eerste twee lagen zijn deze langgerekt en onderbroken door een half of voorzien van een hardglazen borstwering. De bovenste twee verdiepingen hebben vierkante ramen zonder onderverdeling. De muurdammen tussen de ramen zijn smal. Verhouding

Update (dec 2024): Nieuwe Universiteits Bibliotheek op het Binnengasthuisterrein. Decennia-lang werd er gediscussieerd over een nieuwe universiteitsbibliotheek. De huidige bieb aan het Singel is uit zijn voegen gegroeid en het is duurder om die te verbouwen dan een nieuwe bieb neer te zetten. Was het Binnengasthuisterrein wel de goede locatie? Moesten de oude panden gesloopt of juist gerenoveerd worden? En kunnen alle studenten en medewerkers hun fiets wel kwijt? In 2017 werd de knoop doorgehakt en in september 2019 ging de eerste paal de grond in. (Bron: [Folia](#))

De Universiteitsbibliotheek aan het Singel.

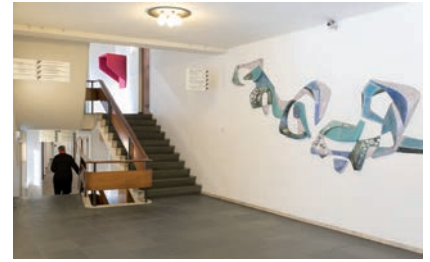
Het strakke gevelritme.

raam — muurdam horizontaal is afgeleid van de verhouding bij grachtengevels maar dan zonder glasroeden. In tegenstelling tot het vooroorlogse werk moet de monumentaliteit het zonder detail stellen. Het beeld is strak; een Aldo Rossi avant la lettre. De gevel wordt aan de bovenzijde afgesloten met een opengewerkte lijst die tevens als balustrade dient. In de lijst zijn twee grote reliëfs van Hildo Krop opgenomen. Onder de reliëfs zijn in travertin uitgevoerde boekdrukkersmerken

aangebracht. Helaas moest er tijdens de ontwerpfase nog een verdieping worden toegevoegd, hetgeen geleid heeft tot een teruggezette verdieping met grote glaspuien afgewerkt met aluminium golfplaat.

De leeszalen die met dubbelglas voor de geluidsisolatie zijn uitgevoerd, waren vanaf het begin een groot succes. De wand op de begane grond die de route naar de studiezalen begeleid is verluchtigd met een in keramiek uitgevoerd kunstwerk van Josje Smit. Door de vernauwing naar het trappenhuis wordt de bezoeker op natuurlijke wijze naar boven geleid. Het interieur is voor de rest bescheiden van afwerking. Aanvankelijk ontbrak ook een kantine voor studenten. Desondanks was en is de UB een geliefd trefpunt voor hen. Vooral 's zomers, dan vormen de brede trappen naar de ingang een dankbaar podium om elkaar te ontmoeten.

Het centrale trappenhuis met kunstwerk.

Een oude foto van de studiezaal.

Lijst van werken

- 1927 Prijsvraagontwerp Volkerenbondpaleis
i.s.m. H. Sangster
- 1927 Betrokken bij diverse ontwerpen van scholen
o.m.: Tuindorp Oostzaan en Buikslotertuindorp.
De laatste is inmiddels gesloopt. Betrokken
bij ontwerpen van scholen in de Indische buurt:
Niastraat 57–59. Links de Niasschool. Rechts de
Makassarschool. Beide gesloopt en een lagere
school aan de Insulindeweg.
Betrokken bij ontwerp stationsgebouw Schiphol.
- 1932 Zittinglokaal GGD Eerste Helmersstraat
- 1937 Rondvaart afmeerplaats Rokin
- 1938 Munt, aanbouw toren
- 1935 Zittinglokaal GGD Florapark
- 1935 Uitbreiding Stationsgebouw Schiphol
- 1939 Aula Oosterbegraafplaats
- 1939 Spoorwegen Oost: Amstelstation en
Muiderpoortstation i.s.m. Schelling
- 1939 Spoorwegviaduct Oosterdok en
Kattenburgerbrug.
- 1939–1941 Plannen telefooncentrale Pieter de Hoochstraat
- 1942 Sluizencomplex Nieuwe Meer i.s.m. ir. J. Mulder
(landschappelijke inpassing)
- 1945–1950 Betrokken bij wederopbouw Schiphol
(tijdens WOII werd al in het geheim overlegd
op het Amsterdam Centraal Station)
- 1954 Voltooing Telefooncentrale
- 1947 Ontwikkeling H-scholen
- 1951 Beatrixschool
- 1956 Nieuwe vleugel Stedelijk museum
(de z.g. Sandbergvleugel)
- 1957 Spinoza Lyceum
- 1962 Joods herdenkingsmonument Hollandsche
Schouwburg
- 1966 Universiteitsbibliotheek aan het Singel
- 1950–1962 Studies voor het academisch ziekenhuis
op het WG-terrein en
Slotervaartziekenhuis
- Jaren zestig Herontwikkeling Oudemanspoort
en Binnengasthuisterrein
- Jaren zestig Planning Bèta faculteit Roeterseiland
(Architect Gawronski)

De beschreven selectie van het werk van mijn vader geeft een beeld van de diversiteit aan gebouwen waar hij aan gewerkt heeft. De rode draad wordt gevormd door de ontwikkeling van zijn stijl, van rijk gedecoreerd met klassieke ornamenten naar soberdere architectuur na de Tweede Wereldoorlog om dan tenslotte toch weer terug te keren bij een strakke variant op de klassieke gevel met telkens weer diezelfde zorg voor het detail en de materialiteit.

Johannes (Jan) Leupen, 1901–1985.

Fotografie

Architectural Weekly, 17 juli 1940: plattegrond aula Oosterbegraafplaats, p. 10.

Beeldbank: Sluizencomplex, p. 21.

Bouwkundig Weekblad, 18 juni 1938: plattegrond Amstelstation, p.17.

Bouwkundig Weekblad, 24 januari 1959: plattegrond Spinoza Lyceum, p. 28.

NS archief (in bezit van Movaris): de oorspronkelijke stedenbouwkundige situatie van Amstelstation, p. 16.

Opening Amstelstation Amsterdam, 13 oktober 1939, uitgave H.G.J Schelling: oorspronkelijk interieur, omslag, pp. 16, 18.

Alle andere afbeeldingen zijn van Bernard Leupen of afkomstig uit het Archief Jan Leupen.

Contact

Office Winhov: www.winhov.nl

Colofon

Redactie: Fenny Ramp
Grafisch ontwerp: Karen Willey

Disclaimer

Deze publicatie is gemaakt voor educatieve doeleinden. We hebben geprobeerd contact op te nemen met de verschillende bronnen. Neem contact met ons op als we u hebben gemist.